

II.

ANTICHITĂȚI CREȘTINE DIN ISTROS.

In ultimul timp s'au oferit amatorilor de antichități dobrogene o serie de plăci de aramă argintate, cu sculpturi în relief, reprezentând personaje și scene religioase creștine. După afirmările celor ce le-au pus în circulație, aceste plăci s'au găsit în apropierea satului Caranasuf, așezat în regiunea vechiului Istros. Ar urma deci să le considerăm ca cele dintâi antichități creștine, găsite în ruinele acestui oraș.

Descoperirea de antichități creștine la Istros nu poate da loc la nici o bănuială, deoarece aproape toate orașele antice din Dobrogea ne-au păstrat astfel de urme. Tomis (Constanța), Axiopolis (lângă Cernavodă), Tropaeum (lângă Adamclissi), Troesmis (Iglița) și Noviodonum (lângă Isaccea), au dat la iveală basilici, pietre cu inscripții, obiecte de cult creștine. Mai mult; unele din aceste localități au avut chiar oarecare importanță în primele veacuri ale creștinismului. La Tomis a fost încă dela 250 d. Cr. sediul unui episcop; tot aci au suferit moartea mai mulți martiri în timpul persecuțiunii împăratului Decius. Orașele Axiopolis și Halmiris — acest din urmă așezat aproape de gura «sfântă» a Dunării — au avut legături cu alți mar-

tiri din vremea persecuțiunii lui Dioclețian (290 d. Cr.). În sfârșit Tropaeum a fost și el prin veacul al VIII-lea sediu episcopal¹⁾. Singur orașul Istros nu dăduse până acum antichități creștine, nici nu a fost arătat de vreun scriitor ca un oraș important pentru creștinătate.

Și cu toate acestea Istros era în primele trei veacuri ale erei noastre — cum fusese în atâtea alte veacuri de mai înainte — cel mai însemnat oraș comercial dela gurile Dunării; deci prin forța împrejurărilor trebuie să fi venit în contact cu noua credință, ce tocmai atunci se răspândiă, mai curând și mai intensiv, decât oricare alt oraș de aci. De altă parte existența lui se poate urmări până în veacul al VIII-lea d. Cr., așa că a avut o perioadă de viață creștină destul de îndelungată, pentru a putea păstra în ruinele sale antichități de acest fel.

De sigur că perioada creștină a acestui oraș n'a fost o perioadă de strălucire, căci ea urmează după distrugerea lui de către Goți în anul 238. De altă parte tot acum încep să apară în apropierea lui bancurile de nisip, cari încetul cu încetul îi închid comunicația cu marea și-i potmolesc portul. Sărăciți și împuținați prin năvăliri și emigrări, Istrioții nu mai bat monedă proprie încă dela 238, iar când după câțiva ani

se organizează provincia creștină a Sciției, orașul de reședință al episcopului nu este Istros, ci Tomis. Două veacuri în urmă, când împăratul Justinian întărește pentru ultima oară granița de nord a imperiului, nu restaurează cetatea dela Istros, căci acum ea nu mai prezintă nici o importanță strategică, ne mai fiind în legătură cu marea ²⁾).

Cu toate acestea orașul a continuat să existe și după amintita năvălire a Goților. Atât *Notitia dignitatum* din veacul al IV-lea ³⁾, cât și Hierocles, scriitor din veacul al VI-lea ⁴⁾, precum și *Notitiae Episcopatum*, redactate pe la sfârșitul veacului al VIII-lea ⁵⁾, atestă aceasta. Abia după anul 800 orașul nostru pare a fi căzut cu totul, pentru a nu se mai ridica niciodată.

* * *

Locul unde eră așezat odinioară orașul Istros n'a fost încă definitiv fixat. Dela Desjardins, care în 1868 a identificat acest oraș cu «măreața grămadă de ruine» din apropierea satului Caranasuf ⁶⁾, și până astăzi, istoricii și arheologii l'au pus când la Caranasuf, când la Casapchioi, când la Caraharman ⁷⁾. Cu toate acestea se pare că toți au avut în vedere aceleași ruine, adică cele aflătoare pe promotoriul din fața satului Caranasuf. Iar dacă modul de exprimare a variat, aceasta se datorește

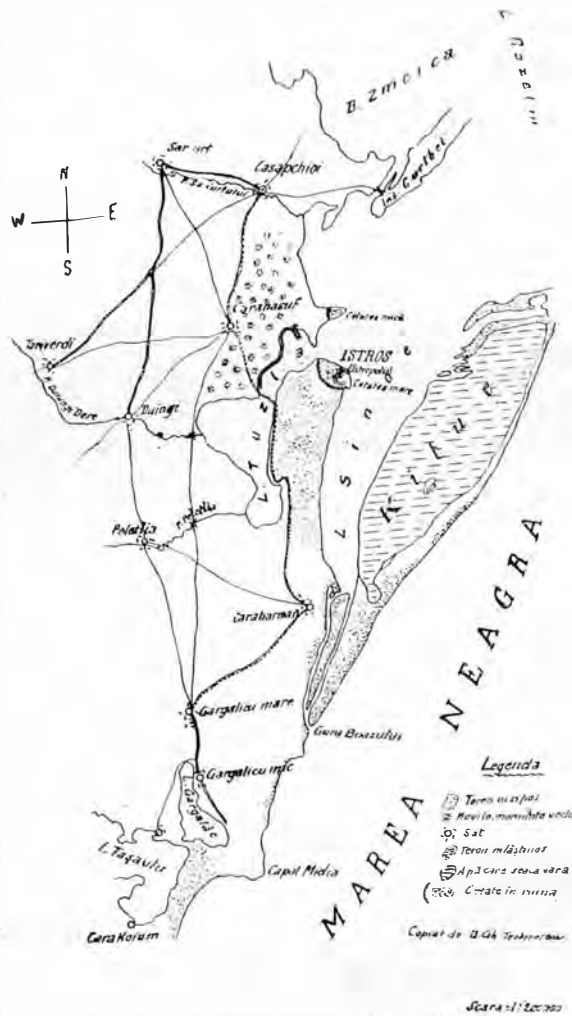
faptului că și celelalte două sate — Casapchioi și Caraharman — sunt destul de aproape de ruinele amintite și fiindcă și pe teritoriul acestor sate s'au găsit inscripțiuni referitoare la Istros.

De altfel datele geografilor și ale hărților antice concordă perfect cu această indentificare. Strabo ⁸⁾ pune orașul Istros

la depărtare de 250 stadii = 44 ¹/₂ km. dela Tomis; ori dela Constanța la ruinele din fața Caranasufului sunt exact atâția kilometri. Tot el arată că distanța între Istros și gura cea mai sudică a Dunării — Ἱερόν στόμα, gura sfântă — era de 500 de stadii = 88 ³/₄ km.; iar dacă măsurăm acest număr de kilometri dela ruinele de lângă Caranasuf, spre nord, pe țărmul lacului Razelm, dăm tocmai de localitatea dela gura sfântă, pe care, în altă parte ⁹⁾, am identificat-o cu Ad Stoma. Aceste date ale lui Strabo sunt confirmate de Tabula Peutingeriana, care pune dela Ad Stoma la Istros 60 *milia passu-*

mu = 88 ³/₄ km., numai în Itinerarul Antonin distanța diferă în plus cu 7 m. p. = 10 km. Deci nu mai încapă nici o îndoială că ruinele de pe promotoriul de lângă Caranasuf sunt în adevăr ale orașului Istros.

Cât privește acum situația topografică a orașului, ea se prezintă astfel. Spre sud-est de satul Caranasuf țărmul mării for-

17. Dobrogea în regiunea vechiului Istros.

mează un golf lungueț, care astăzi este ocupat de lacul Tuzla. Intrarea în golf, largă abia de un kilometru, este protejată de două promontorii, cari intră în mare la depărtare de vreo 3 km. unul de celălalt. Promontoriul sudic este mai mare și se continuă în limba de pământ nisipos, ce merge până aproape de Caraharman, despărțind lacul Tuzla de lacul Sinoe; cel nordic e cu mult mai mic și intră ca un cui în mare.

Deasupra promontoriului sudic se află urmele unei cetăți formidabile. Resturi de ziduri, formate din blocuri mari de piatră cioplită, încunjoară punctul culminant al dealului, care dinspre sud și vest mai este apărat și de o cingătoare de valuri. În interiorul cetății nenumărate bucăți de zidărie din peatră amestecată cu cărămidă, frânturi de capiteluri și de fusuri de coloane, cioburi de olărie fină și mai ordinară stau împrăștiate în toate părțile. Dacă ar fi să credem pe locuitorii din satele vecine, distrugerea totală a zidurilor cetății s'a făcut abia pe la 1883, cu ocazia unor săpături întreprinse de persoane competente din București. Pe promontoriul nordic se găsesc urmele unei alte cetăți mai mici, care probabil a fost distrusă mai de mult, căci zidăria ei abia se mai observă. Amândouă cetățile aveau de sigur menirea de a apăra intrarea în golf și de a împedica atacurile din spre mare.

Orașul propriu zis și portul se întindeau probabil dealungul țărmului nord-vestic al golfului, imediat la intrare. Aceasta rezultă nu numai din poziția naturală a locului, ci e confirmată și de niște descoperiri interesante ce s'au făcut în această parte a țărmului și pe cari mi le-a împărtășit d-l D. G. Ionescu, administratorul pescăriilor Statului din Tulcea și unul dintre cei mai buni cunoscători ai localităților antice din Dobrogea. În adevăr s'au găsit în această parte a golfului urme de diguri, cari intrau în

mare, precum și mai multe tuburi de metal ce serviau de apeducte, iar cu ocazia surpării unei părți din mal s'a descoperit un întreg depozit de statuete de teracotă, în genul statuțelor dela Tanagra. Toate aceste dovedesc până la evidență că aci eră portul și prin urmare și orașul propriu zis. De altfel, nu departe de aci se află și necropolea, care nu putea fi prea departe de oraș.

Studierea terenului pe care eră construit portul se putea face acum câțiva ani mai ușor decât astăzi, pentru că golful fiind potmolit, numai rareori eră acoperit cu apă. Dar de când s'a deschis canalul «Regele Carol», vechiul Dunavăț, dintre Dunăre și Razelm, volumul de apă din Razelm mărindu-se, portul este în permanență sub apă.

Cum am spus, la oarecare distanță dela țărm, în spre interiorul uscatului, se întinde necropolea orașului. Ea se compune dintr'un număr considerabil de movile-morminte, mai mari sau mai mici, cari acopăr întreg platoul până la Caranasuf și Casapchii. Multe din movilele acestea au fost săpate de locuitori și au dat la iveală tot felul de obiecte antice: vase fine de lut și de sticlă, idoli de lut și de bronz, monede de aur, argint și aramă, obiecte de podobă lucrate în metale prețioase, în sticlă colorată sau în ceramică zugrăvită, etc. Din nenorocire marea majoritate a acestor antichități a intrat în mâinile samsarilor bulgari sau ovrei, cari le-au vândut muzeelor străine.

Distrugerea movilelor din necropole s'a putut face în toată libertatea, din cauză că la delimitarea pământurilor din Dobrogea, toată întinderea ei a fost parcelată locuitorilor bulgari din satele vecine. Noroc că acești locuitori au refuzat să primească mai multe grupuri de movile, în întindere totală de vreo 30 de hectare, cari erau considerate ca teren neproductiv și deci au rămas

ale Statului. Cu toate acestea în ultimul timp ei au început să cutopească și acest teren neproductiv și să distrugă și movilele de aci. Mulțumită însă interesului deosebit, pe care d-l D. G. Ionescu îl poartă științei arheologice, opera de distrugere a putut fi împiedicată la timp, luându-se acest teren iarăși pe seama Statului.

* * *

Necropolea este locul unde s'au găsit plăcile cu reliefuri creștine, amintite mai sus.

petrece o sfoară, dovadă că erau destinate să se poarte ca iconițe la gât.

Placa reprodusă la p. 119 reprezintă un soldat pretorian, care în mâna stângă ține scutul și sulița — *pilum* —, iar mâna dreaptă o are ridicată în sus și degetele ei dispuse în semn de jurământ.

Fig. 1 este o scenă de martiriu. Un tânăr ingenunchiat, cu mâinile ridicate în sus și împreunate în semn de rugăciune. În fața lui un personajiu, îmbrăcat în costum de împărat, cu coroana pe cap, se pregătește să lovească cu un topor într'un cui

1. 18. Plăci cu reliefuri creștine găsite la Istros. 2.

— A doua proprietatea d-lui W. Knechtel, Bacurești. —

Revenind acum la ele trebuie să spun că în timp de doi ani de când au apărut, n'am văzut decât cinci bucăți, dintre cari una am reprodus'o în numărul trecut al Buletinului (p. 119), iar pe celelalte le reproduc aci.

Forma lor este pătrată, iar mărimea variază între $6 \times 6 \frac{1}{2}$ cm. și $8 \times 6 \frac{1}{2}$ cm. Două au colțurile de sus rotunjite (fig. 3 și 4), iar la alte două (fig. 1 și 2) marginea superioară este întreruptă la mijloc printr'o ridicătură pătrată. Toate au însă în dos câte o mică toartă, prin care se poate

mare, pe care mâna unei persoane nevăzute îl ține deasupra capului martirului. Deasupra un înger așteaptă să primească sufletul martirului. Sus în colțul drept e o altă scenă de proporții cu mult mai reduse: martirul par'că judecă pe împărat. Pe ridicătura dela mijlocul marginii superioare este gravat capul lui Crist, înconjurat de nimb și privind cu blândețe cele două scene.

Fig. 2 reprezintă un înger cu trâmbița la gură. Afară de aripi, el are picioare de pasere acoperite cu pene și, amănunt cu-

rios, la spate are și o coadă de pasăre. Jos la stânga un vultur, iar în ridicătura de sus un alt înger zburând.

Fig. 3 reprezintă pe satana, foarte asemănător cu zeul Pan și având ca și acesta picioare de țap, barbă stufoasă și coarne în frunte. Cu mâna dreaptă agită un clopoțel, cea stângă și-o razimă de un monstru, care ar putea închipui un monstru din iad. Jos în dreapta un vultur.

Fig. 4 înfățișează un bărbat pe jumătate gol, cu ochii holbați și ținând în mâni un toiag lung, pe care îl reazimă de po-

le-am putut descifra. Numai după câteva litere izolate bănuiesc că sunt grecești.

* * *

Privind cu atenție scenele pe cari le înfățișează plăcile noastre, ne convingem că avem a face cu lucrări de artă bizantină. În special compozițiunea lor și chipul cum sunt distribuite inscripțiile sunt caracteristice artei bisericești din Răsărit. Cu toate acestea sunt unele amănunte cari par a fi străine și tradează concepțiuni primitive. Astfel strania reprezentare a in-

3. 19. Plăci cu reliefuri creștine găsite la Istros. 4.

stamentul unui idol, așezat la umbra unui copac. Pe postament se află următoarea inscripție, pe care, neputând-o descifra, o dau în facsimil:

9WΔVϞ
W4A4624

De altfel și fig. 4 are inscripții, cari, după locurile unde sunt puse, aveau menirea să explice numele personajilor. Aceste inscripții sunt însă atât de șterse, încât nu

gerului din fig. 2, curiosul mijloc de supliciu prin despicarea capului din fig. 1, sau bizara scenă din fig. 4. Aceste amănunte probabil și anumite considerațiuni tehnice au făcut pe unii cunoscători ai artei vechi să bănuiască că plăcile de care vorbim nu sunt decât niște falsificate moderne. În special d-l profesor W. Knechtel din București, un experimentat arheolog, și-a exprimat încă dela început părerea că avem a face cu «niște falsificate moderne cu o compozițiune mai mult sau mai puțin fantastică». D-sa îmi comunică că pen-

tru a se convinge despre aceasta a trimis reproducerile lor fotografice unor savanți archeologi străini și aceștia i-au confirmat părerea.

Cu toate acestea sunt motive puternice cari pledează contra falsificării. În primul rând neînsemnatul număr de plăci, cari s'au pus în circulație și prețul relativ mic cu cari s'au vândut. Căci dacă plăcile ar fi fost false, ar fi trebuit să apară pe piață în număr mai mare sau cel puțin în serii mai multe și să se vândă cu un preț mai ridicat, pentru ca falsificatorul să poată

câștiga ceva. Dar, în doi ani de când au apărut, nu am văzut decât 5 bucăți și prețul obișnuit dat pe bucată a fost de 5 lei. De altă parte falsificatorii de antichități caută să imiteze lucrări mai interesante, cari pot atrage cumpărători, iar nu reliefuli lipsite de orice artă. În sfârșit, după informațiile ce am până acum, nu se poate pune la îndoială originea lor istriotă.

Cred deci că ideea falsificării trebuie cu totul exclusă, iar reliefulurile noastre pot fi considerate cu drept cuvânt ca cele dintâi antichități creștine găsite la Istros.

CONST. MOISIL.

N O T E

¹⁾ Asupra antichităților creștine din Dobrogea, v. în special importantele publicațiuni ale M-gr *Netzhammer*: *Das altchristliche Tomis* (1903), *Die christliche Altertümer der Dobrogea* (1906) și *Aus Rumänien* (1909).

²⁾ *Procopius*, *De aedificiis*, nu pomenește Istros între cetățile restaurate de Justinian.

³⁾ Ed. Böcking. ⁴⁾ P. 637.

⁵⁾ *de Boor*, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* (1891), p. 532.

⁶⁾ *Revue archéologique* (1868), p. 270.

⁷⁾ *Pick*, *Die antiken Münzen Daciens u. Moesien*, p. 139; *Tocilescu*, *Inscripții a. d. Dobrușda și Fouilles et recherches archéol. passim*; *Soutzo*, *Revue archéol.* (1801), p. 302; *Netzhammer*, *Aus Rumänien*, p. 233; *Pârvan*, *Salsovia în Convorbiri Literare* (1906), p. 1020, n. 2.

⁸⁾ *Müller*, *Geographi graeci minores* (Paris 1905), I. p. 573.

⁹⁾ *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, (1909), p. 86. În loc de Casapchioi, să se citească Caranasuf.